

ЕКОНОМІЧНА ПОЛІТИКА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ І МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

УДК 348.482(4):631
JEL Classification: L830, I138

DOI: 10.37332/2309-1533.2020.3-4.12

Іванишин В.В.,
д-р екон. наук, професор, ректор,
Печенюк А.П.,
*канд. екон. наук, докторантка кафедри економіки,
підприємництва, торгівлі та біржової діяльності,*
Печенюк А.В.,
*канд. екон. наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи,
страхування та електронних платіжних систем,
Подільський державний аграрно-технічний університет*

ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ СІЛЬСЬКОГО ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО РОЗВИТКУ

Ivanyshyn V.V.,
dr.sc.(econ.), professor, rector,
Pecheniuk A.P.,
*cand.sc.(econ.), doctoral candidate at the department
of economics, business, trade and exchange activities,*
Pecheniuk A.V.,
*cand.sc.(econ.), associate professor at the department of finance,
banking, insurance and electronic payment systems,
State Agrarian and Engineering University in Podilia*

INSTITUTIONAL FOUNDATIONS OF RURAL ENTREPRENEURIAL DEVELOPMENT

Постановка проблеми. Сучасні трансформації сільських громад вимагають формування відповідного інституційного середовища. Дилема полягає в тому, що, з однієї сторони процеси децентралізації призвели до автономізації, а з іншої - посилили відповідальність місцевих органів влади за результати соціально-економічного розвитку. Варто визнати, що не всі об'єднані громади виявились готовими до існуючих викликів. Як засвідчує світова практика [1], одним із напрямів вирішення проблем у сільській місцевості є розвиток соціальних підприємницьких ініціатив та формування прошарку соціальних підприємців безпосередньо з мешканців громад. Слід визнати, що в нашій державі загалом не висока частка громадян прагне займатися підприємницькою діяльністю, в тому числі і соціальним підприємництвом. Особливої гостроти означена проблема набуває в межах сільських громад, які сьогодні самостійно розробляють проекти розвитку, орієнтуючись на власні кошти чи на кошти грантової допомоги. В Україні проекти з розвитку соціального підприємництва започатковані з 2010 року зусиллями Британської Ради, Фонду Східна Європа, Міжнародного Фонду "Відродження". На сьогодні діючим є проект «Соціальне підприємництво: досягнення соціальних змін за ініціативою "знизу"», який здійснюється за фінансової підтримки Європейського Союзу.

Сучасне законодавче поле України не містить окремого визначення поняття соціального підприємництва. Єдине офіційне згадування про соціальне підприємництво в Україні відображене в Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року, де згадується про сприяння його розвитку.

Існуючі реалії вимагають формування інституцій, які були би спрямовані на дослідження та вирішення означеного питання, на формування позитивного середовища соціальних бізнес-новацій,

відповідного науково-методичного забезпечення, надання кваліфікованої допомоги в підготовці та реєстрації грантових проектів, їх координації, підготовці стейкхолдерів, наданні технологічної підтримки та супроводу практичної реалізації проектів із соціального підприємництва у сільських громадах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційну базу нашого дослідження становлять праці вітчизняних та закордонних вчених з проблем соціального інституційного розвитку та соціального підприємництва, серед яких варто виділити праці: Джозефа Стігліца (Joseph E. Stiglitz), який є критиком концепції неолібералізму та виступає за ринкове соціальне співробітництво; Іванишина В. В. та Стельмашука А. М. – з дослідження євроінтеграційного розвитку сільських територіальних громад, в яких запропонована відповідна модель євроінтеграції; Абашиної О. В. – із дослідження соціокультурних засад формування економічних систем нового типу; Полисаєва О. П. – із дослідження соціальних інститутів перехідних суспільств; Бельської Т.В. – з інституційного виміру глобального громадянського суспільства; Кутуєва П. В. – з дослідження трансформацій модерну: інституцій, ідей та ідеології; Турського І. В., який розглядає соціальне підприємництво як пріоритет регіонального економічного розвитку.

Віддаючи належне існуючим науковим напрацюванням, вважаємо, що докладання наукових зусиль потребує питання формування інституційного супроводу розвитку соціального підприємництва сільських громад, що й стало основою нашого наукового пошуку.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування напрямів інституційного забезпечення розвитку соціального підприємництва у сільських громадах через створення відповідного координуючого органу. Для реалізації мети визначено наступні завдання: визначення ролі соціальних інституцій та виявлення їх впливу на соціальне підприємництво; розробка пропозицій щодо створення координуючого центру розвитку соціального підприємництва; визначення його функцій, завдань, основних технологічних платформ та етапів підтримки соціального бізнесу у сільських громадах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Світовий досвід демонструє позитивну практику діяльності соціальних підприємств та підприємців. До прикладу, показники ЄС свідчать про наявність 2,8 млн соціальних підприємств. У Великій Британії у 2018 році діяло 99 тис. соціальних підприємств, які забезпечили робочими місцями 2 млн осіб (5% робочої сили). Їх внесок у ВВП країни 60 млрд фунтів.

Згідно наших досліджень [2], 59,8% опитаних мешканців сільських територій вбачають потребу у розвитку соціального підприємництва. Дослідження думки підприємців свідчить, що у 44,6% опитаних відсутнє розуміння дефініції «соціальне підприємництво». Крім того, суттєва частка (43,7%) опитаних не готова на сьогодні до подібних ініціатив. Наведені дані свідчать, що значна кількість мешканців сільських громад не володіють інформацією про означений вид діяльності, що й стримує його подальший розвиток. Саме тому посиленої уваги та докладання наукових зусиль вимагає питання інформаційного супроводу соціального підприємництва, напрацювання відповідної теоретико-методичної бази та створення сприятливого середовища для розвитку соціальних підприємницьких ініціатив та формування мережі агентів соціальних змін у сільських громадах.

Формування відповідного інституційного середовища соціального підприємництва пов'язане з теорією інституціоналізації, особливим предметом якої є соціальні інституції, які й формують подальші дії людини та здійснюють безпосередній вплив на суспільство, інтерпретуючи та відображаючи організаційну реальність і поведінку суб'єктів підприємницької діяльності. Процес інституціоналізації соціального підприємництва можна розглядати як спрямування індивідуальних дій громадян до усталених (нормативних) моделей поведінки [3; 4; 5; 6].

Основні етапи інституціоналізації (екстерналізацію, об'єктивацію, інтерналізацію) можна розглянути на основі рисунка 1.

Наведені етапи утверджують у висновках щодо необхідності формування платформи розвитку соціального підприємництва сільських громад, яка поєднає наявні теоретичні, методичні та наукові напрацювання з означеної теми.

Для ефективного функціонування та розвитку соціального підприємництва сільських громад та поширення його ідей необхідне існування координуючого центру з відповідною інфраструктурою. Головні його характеристики: універсальність (забезпечення методичної підготовки та реалізації соціальних проектів), професіоналізм (сумлінне і якісне надання допомоги соціальним підприємцям та іншій цільовій аудиторії), конструктивність (визначається кінцевим результатом), високий науково-технічний потенціал, високі адаптаційні можливості, інструментальність.

Подільський державний аграрно-технічний університет є закладом вищої освіти, що охоплює практично всі напрямки з підготовки спеціалістів, які в подальшому здійснюють свою професійну діяльність в межах сільських громад, сприяючи їх розвитку. Саме ці фахівці можуть стати ядром соціального підприємництва та агентами соціальних змін у сільській місцевості. Наявна матеріально-технічна база, кадровий науковий потенціал, існуючі напрацювання з теми соціального підприємництва дають підстави для формування науково-практичної платформи дослідження

соціального підприємництва сільських громад з метою покращення їх розвитку, поширення ідей соціального підприємництва, формування нового покоління соціально активних громадян, які здатні до швидкої адаптації, зміни парадигми комерційного та світоглядного мислення, впровадження змін у власних населених пунктах.

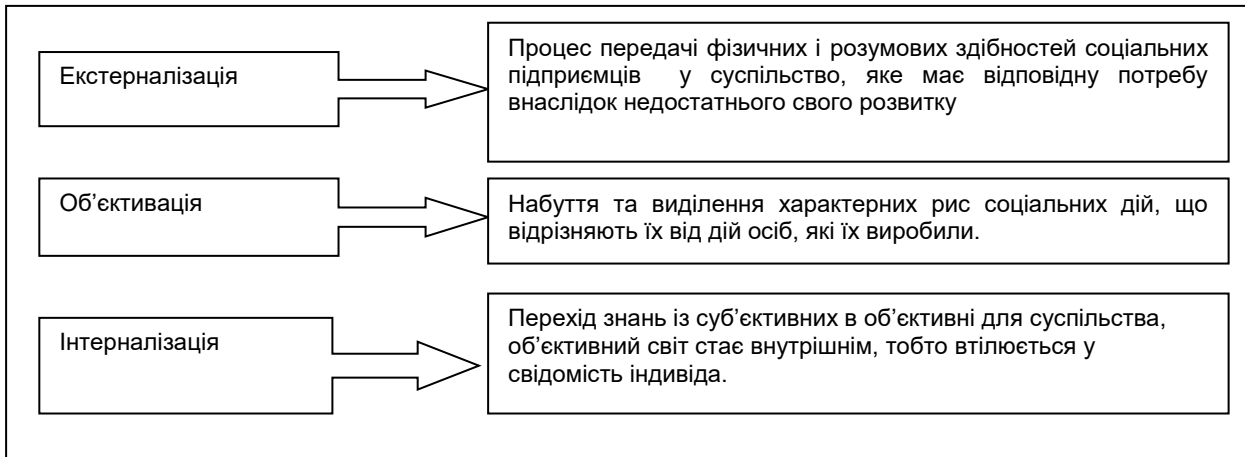

Рис. 1. Етапи інституціоналізації процесу соціального підприємництва

Джерело: складено авторами на основі [7]

На основі вищенаведеного обґрунтування, на базі Подільського державного аграрно-технічного університету пропонується створення Регіонального центру розвитку соціального підприємництва сільських громад «СОЦКОНСАЛТИНГ – ПОДІЛЛЯ» з метою сприяння його розвитку у сільських регіонах Придністров'я України (Хмельницької, Тернопільської, Чернівецької та Івано-Франківської областей). Це сприятиме посиленню соціальної взаємодії між окремими суб'єктами господарської діяльності, забезпечить створення нового, більш прогресивного типу організації соціо-еколого-економічних відносин, посилить інтеграційні процеси і забезпечить створення нового типу бізнес-середовища.

Регіональний центр розвитку соціального підприємництва сільських громад представлятиме договірне об'єднання як українських, так і зарубіжних партнерів освіти, науки, органів державної влади та місцевого самоврядування, господарських суб'єктів, які співпрацюють з метою формування методичної бази, наукових розробок, організації, координації та контролю процесу виконання проєктів Регіонального Центру та поширення ідей соціального бізнесу.

Структуру Регіонального Центру визначаємо наступним чином:

– основа Регіонального Центру формуватиметься з наукового відділу, факультетів та відповідних кафедр Подільського державного аграрно-технічного університету. Ці структури утворюватимуть відповідний науково-інноваційний базис дослідження соціального підприємництва, здійснюватимуть технологічний супровід за напрямками діяльності соціальних підприємців, розробку соціальних бізнес-проєктів, надаватимуть методичну та практичну підтримку соціальним новаторам-суб'єктам підприємницької діяльності;

– фахові коледжі Подільського державного аграрно-технічного університету виступатимуть як інформаційно-аналітичні підрозділи Регіонального Центру. Вони формуватимуть відповідне географічне територіальне розширення інформаційного середовища з метою забезпечення безперервного зв'язку між сільськими громадами та Центром з приводу ідентифікації проблем, проведення наукових досліджень, поширення в регіонах мети і завдань Регіонального Центру, співпраці із впровадження соціальних бізнес-проєктів, поширення ідей соціального підприємництва серед мешканців сільських громад, формування громадянського суспільства з метою підвищення ефективності регіональної політики розвитку сільських територій. Зв'язок із громадами підтримуватиметься за безпосередньої участі студентів коледжів та університету, які, в переважній більшості, є вихідцями із сільських населених пунктів та добре розуміють нагальні потреби та проблеми свого села чи містечка і зацікавлені у їх вирішенні.

Партнери Регіонального Центру: вітчизняні та закордонні суб'єкти освіти, науки, органи державної влади та місцевого самоврядування, суб'єкти господарської діяльності, громадські організації.

Замовники інтелектуальної продукції Регіонального Центру: наукові установи, навчальні заклади, органи державної влади, громадські організації, підприємства, суб'єкти підприємницької діяльності, здобувачі вищої освіти, сільські громади, що замовляють і повністю чи частково сплачують вартість виконання конкретних розробок чи послуг за проєктами Регіонального Центру чи на засадах

партнерської співпраці безкоштовно отримують необхідну методичну чи практичну підтримку, спрямовану на поширення, розвиток та втілення ідей соціального підприємництва.

Функції Регіонального Центру:

- науково-дослідницьке забезпечення розвитку соціального підприємництва;
- ефективне та раціональне використання наукового потенціалу університету;
- формування позитивного бізнес-середовища для соціального підприємництва сільських громад;
- соціалізація та комерціалізація результатів наукових досліджень;
- реалізація власних проєктів соціального підприємництва, підтримка соціальних ініціатив громад чи окремих суб'єктів підприємницької діяльності, впровадження результатів науково-дослідних робіт у практику підприємницької діяльності;
- міжнародними обмін результатами досліджень, інноваційними продуктами, які містять соціальну компоненту;
- створення нового соціального бізнес-продукту, його комерціалізація;
- інформаційно-методичне, правове та консалтингове забезпечення діяльності соціальних підприємств;
- залучення студентської молоді до поширення ідей соціального підприємництва, розробки і виконання науково-дослідницьких проєктів;
- підготовка, перепідготовка та підвищення кваліфікації підприємців, членів громадських організацій, представників органів державної влади, тимчасово безробітних осіб;
- залучення венчурного капіталу для підтримки соціального підприємництва;
- залучення грантів, іноземних інвестицій, міжнародне співробітництво.

Діяльність Регіонального Центру здійснюватиметься на технологічних платформах, якими є структурні підрозділи університету (табл. 1).

Таблиця 1

Технологічні платформи соціального підприємництва Регіонального Центру

Структурний підрозділ	Технологічна платформа
Факультет агротехнологій і природокористування	Екологічне відтворення родючості ґрунту орних земель і громадських пасовищ. Органічна рослинницька харчова продукція. Лікарські трави. Продукція для дитячого харчування.
Економічний факультет	Розвиток сфери послуг, зокрема, сільського туризму. Економічне стимулювання зниження рівня енергоматеріалоемності виробництва. Удосконалення структури і механізмів господарювання. Адміністративно-територіальна реформа. Оптимізація управлінських рішень.
Інженерно-технічний факультет, Навчально-науковий інститут енергетики	Раціональне енергозабезпечення і енергозбереження. Раціональна структура і використання автотранспорту. Логістика.
Факультет ветеринарної медицини і технологій у тваринництві	Екологічно безпечна тваринницька продукція харчування. Продукція для дитячого харчування. Забезпечення здоров'я тварин.

Джерело: складено авторами на основі [8]

Означені платформи можуть стати базисом для: соціального підприємництва в сфері органічного виробництва та переробки сільськогосподарської продукції; соціального підприємництва в сфері виробництва біопалива на основі відновлювальних та альтернативних джерел енергії; соціального підприємництва в сфері послуг (сільський туризм, побутова сфера, інтелектуальні послуги, аутсорсинг); соціального підприємництва в сфері ветеринарного супроводу та виробництва екологічної продукції тваринництва.

Завдання Регіонального Центру:

- залучення до спільної роботи соціально активних студентів, магістрів, науковців і практиків інших закладів та суб'єктів господарювання шляхом організації платформ за напрямками діяльності факультетів і випускових кафедр (конференції, семінари, круглі столи, майстер-класи);
- формування Банку соціальних підприємницьких ініціатив, пропозицій та проєктів;
- розробка інструментів та механізмів організації та здійснення соціального підприємництва, вивчення міжнародного досвіду та впровадження кращих світових практик розвитку громадянського суспільства та соціальних ідей;
- формування позитивного іміджу Університету як провідного науково-освітнього центру розвитку соціального підприємництва у регіоні;
- зміна парадигми підприємницького мислення мешканців сільських громад, поширення ідей соціально орієнтованої діяльності, формування нового прошарку агентів соціальних змін.

Організаційні аспекти впровадження проєкту передбачають етапи, представлені у табл. 2.

Таблиця 2

Етапи діяльності Регіонального центру

Етапи проекту	Заходи
Створення Регіонального центру розвитку соціального підприємництва сільських громад	Розробка Положення; формування штату працівників; розробка навчальної програми.
Формування методичного інструментарію з дослідження соціального підприємництва	Наукові семінари, організація міжнародних науково-практичних конференцій щодо тенденцій та перспектив соціального підприємництва. Видання інструктивно-методичних матеріалів та наукових праць.
Формування бізнес-інкубатору ідей	Оголошення конкурсу бізнес-ідей серед цільових категорій.
Формування груп стейкхолдерів	Зарахування на навчання всіх, хто зацікавлений у розвитку сільських громад та подав відповідну бізнес-ідею.
Організація навчання	Семінари, круглі столи, тренінги, воркшопи.
Підготовка проектів соціального підприємництва учасниками	Аналітична оцінка поданих проектів членами Регіонального Центру, призначення менторів практичного супроводу з числа НПП університету, які займаються відповідною тематикою чи представляють відповідну технологічну платформу Регіонального Центру.
Пропагування ідей соціального підприємництва серед широкого кола мешканців сільських громад чи маленьких містечок	Тематична співпраця з сільськими закладами дошкільної освіти, школами, центрами зайнятості, центрами адаптації соціально вразливих громадян, підприємницьким середовищем, громадськими організаціями шляхом презентацій на відповідному до сприйняття кожною цільовою аудиторією рівні переваг та потенційних можливостей соціального підприємництва.
Організація онлайн-консультацій для соціального бізнесу та створення он-лайн платформи обміну досвідом між соціальними підприємцями	Створення платформи, постійне її оновлення та підтримка. Он-лайн консультації організуються за потреби.
Дослідження ефективності реалізованого проекту.	Соціологічні дослідження, аналітична оцінка результатів та формування відповідних висновків.
Обговорення результатів проекту, поширення досвіду діяльності Центру серед науковців та практиків	Організація міжнародної науково-практичної конференції. Видання збірника матеріалів конференції. Оцінка та оприлюднення результатів.

Джерело: авторська розробка Печенюк А.П.

Означені етапи дають лише узагальнений план діяльності Регіонального центру розвитку соціального підприємництва сільських громад. Внаслідок реалізації описаної ідеї, передбачається підготовка 80 агентів соціальних перетворень та формування мережі соціальних підприємців (не менше 4 у кожному охопленому регіоні) та підвищення на 40% кількості проектів з соціального підприємництва. Загальний обсяг фінансування із створення та діяльності Регіонального центру передбачається у розмірі 2000000 грн. протягом терміну його реалізації (15 місяців).

Новизна проєктованого Центру визначається наступними напрямками:

- науково-методичним: формування науково-методичної бази розвитку соціального підприємництва;
- освітнім (просвітницьким): формування нової парадигми мислення майбутнього соціального підприємця, починаючи з дитячого віку, організація навчань, науковий обмін результатами;
- практичним: формування банку ідей соціального підприємництва, технологічний супровід та підготовка проектів, практична реалізація наукових пошуків.

В означеному проєкті цільовому регіональному сегменті (Хмельницька, Тернопільська, Чернівецька, Івано-Франківська області) аналогів описаному Регіональному Центру немає, що й формує його унікальність, новизну та доцільність створення.

Враховуючи, що ознаками соціального підприємництва та головною місією є його орієнтація на формування суспільного добробуту, можна визначити позиції суб'єктів таких відносин, які полягають в наступному: для підприємців – інвестиції в суспільний розвиток; для громадськості – спрямування прибутку на вирішення соціальних проблем; для держави – надання можливості громадянам реалізувати свою громадянську відповідальність та активність через створення умов для соціального бізнесу; для університету – практична реалізація наукових напрацювань та поглиблення наукової спеціалізації з досліджуваного питання.

Висновки з проведеного дослідження. Децентралізація сільських громад призвела до виникнення ряду проблем, які пов'язані з інституційним забезпеченням їх подальшого розвитку. Соціальне підприємництво є важливим напрямком покращення соціально-економічних показників

громади, а його подальший розвиток ми вбачаємо у формуванні сприятливого інституційного середовища, прикладом якого може виступати описаний Регіональний Центр розвитку соціального підприємництва, діяльність якого орієнтована на виявлення соціальних ініціатив, зміну світогляду мешканців сільських громад та надання практичної підтримки соціальним підприємцям.

Напрямки подальших досліджень вбачаємо у доповненні та поглибленні науково-методичного інструментарію вивчення соціального підприємництва, обґрунтування організаційних та правових аспектів означеного виду діяльності та їх адаптація до існуючого законодавчого поля.

Література

1. Joseph E. Stiglitz After Neoliberalism. Project Syndicate. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/after-neoliberalism-progressive-capitalism-by-joseph-e-stiglitz-2019-05> (дата звернення: 18.04.2020).
2. Ivanyshyn V., Pecheniuk A. Empirical studies of public opinion on the development of social entrepreneurship (based on the survey of Ukrainian rural areas residents and entrepreneurs). *Сталій розвиток економіки*. 2019. № 4(45). С. 105-111.
3. Полисаєв О. П. Соціальні інститути перехідних суспільств: специфіка трансформаційних процесів. *Наукові записки НаУКМА. Політичні науки*. 2016. Т. 186. С. 30-37.
4. Бельська Т.В. Інституційний вимір глобального громадянського суспільства. *Ефективність державного управління* : збірник наукових праць 2015. Вип. 44. С. 71-81.
5. Кутуєв П. В. Трансформації модерну: інституції, ідеї, ідеології : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2016. 516 с.
6. Турський І. В. Український вектор розвитку соціального підприємництва – пріоритет регіонального економічного розвитку. URL: elartu.tntu.edu.ua/.../Український%20вектор%20розвитку%20соціального%20підп. (дата звернення: 18.04.2020).
7. Абашина О. В. Соціокультурні засади формування економічних систем нового типу. *Наукові праці КНТУ. Економічні науки*. 2010. Вип. 17. С. 23-36.
8. Іванишин В. В., Стельмашук А. М. Інноваційна модель євроінтеграційного розвитку сільських територіальних громад. *Інноваційна економіка*. 2016. № 11-12. С. 7-18.

References

1. Stiglitz, Joseph E. "After Neoliberalism. Project Syndicate", available at: <https://www.project-syndicate.org/commentary/after-neoliberalism-progressive-capitalism-by-joseph-e-stiglitz-2019-05> (access date April 18, 2020).
2. Ivanyshyn, V. and Pecheniuk, A. (2019), "Empirical studies of public opinion on the development of social entrepreneurship (based on the survey of Ukrainian rural areas residents and entrepreneurs)", *Stalyi rozvytok ekonomiky*, no. 4(45), pp. 105-111.
3. Polysaiev, O.P. (2016), "Social institutions of transitional societies: the specifics of transformation processes", *Naukovi zapysky NaUKMA. Politychni nauky*, Vol. 186, pp. 30-37.
4. Bielska, T. (2015), "Institutional dimension of global civil society", *Efektivnist derzhavnogo upravlinnia: zbirnyk naukovykh prats*, Iss. 44, pp. 71-81.
5. Kutuev, P.V. (2016), *Transformatsii modernu: instytutsii, idei, ideologii* [Transformations of modernism: institutions, ideas, ideologies], monograph, Vydavnychiy dim "Helvetyka", Kherson, Ukraine, 516 p.
6. Turskyi, I.V. "The Ukrainian vector of social entrepreneurship development as a priority of regional economic development", available at: elartu.tntu.edu.ua/.../Ukrainskyi%20vektor%20rozvytku%20sotsialnoho%20pidp. (access date April 18, 2020).
7. Abashyna, O.V. (2010), "Sociocultural principles of formation of new types of economic systems", *Naukovi pratsi KNTU. Ekonomichni nauky*, Iss. 17, pp. 23-36.
8. Ivanyshyn, V.V. and Stelmashchuk, A.M. (2016), "Innovative model of European integration development of rural territorial communities", *Innovatsiina ekonomika*, no. 11-12, pp. 7-18.